1901 İstanbul Veba Salgını Sırasında İstanbul'a Çağrılan Veba Uzmanlarına Dâir Bir Araştırma

*A Research On The Plague Experts Invited to Istanbul During The Istanbul Plague
Epidemic in 1901*

Dr. Emre KARACAOĞLU

ORCID No: 0000-0001-5839-7109

Kırıkkale Adli Tıp Şube Müdürlüğü

Öz: İstanbul, 1901 yılında patlak veren ve yedi ay civarında süren bir veba salgını ile karşı karşıya kalmıştır. Salgın neyse ki çok fazla ölüme ve zarara yol açmayarak sona ermiş ve korkulduğu gibi İstanbul dışına yayılmamıştır. Bunda salgın sırasında alınan önlemlerin büyük rolü olmuştur. Buna ilave olarak, Osmanlı yetkilileri salgının yayılmasından endişe ederek, derhal harekete geçmiş ve yurtdışından veba hastalığı konusunda uzman bir doktor getirtmeye çalışmışlardır. Tespit edilebildiği kadarıyla muhtelif zamanlarda üç İngiliz doktorla görüşülmüş ve bunlardan biri İstanbul'a gelmiştir, Dr. Henry William Beach. Yaklaşık 4 ay İstanbul'da kalan Dr. Beach, Hıfz-ı's-Sıhha-i Umûmiye Komisyonu'nda yer alarak salgınla ilgili faaliyetlerde görev almıştır. Haklarında daha az bilgi bulunan diğer iki İngiliz doktor (Dr. Blackmore ve Dr. Griffith) ise çeşitli nedenlerden ötürü İstanbul'a gelmemişlerdir.

1901 İstanbul salgını ve alınan önlemlerle ilgili olarak bazı araştırmalar yapıldığı halde, salgın sırasında İstanbul'a davet edilen yabancı doktorlar hakkında geniş ve tafsilatlı bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu makalede, arşiv belgeleri ışığında bahsi geçen doktorların, faaliyetlerinin ve onlarla ilgili yaşanan gelişmelerin aydınlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veba, İstanbul, Dr. Henry William Beach, Dr. Blackmore, Dr. Griffith.

Abstract: Istanbul faced a plague epidemic that broke out in 1901 and lasted around seven months. The epidemic ended fortunately not to cause too much death and harm, and did not spread out of Istanbul as feared. The precautions taken during the epidemic have played a major role in this. In addition, the Ottoman authorities worried about the spread of the epidemic and acted immediately and tried to bring in a doctor from abroad who specialized in plague disease. As far as detected, three British doctors were interviewed at various times and one of them arrived in Istanbul, Dr. Henry William Beach. Dr. Beach has taken part in the Public Hygiene Commission and in the activities related to the epidemic. Two other British doctors (Dr. Blackmore and Dr. Griffith), about whom there was less information, did not come to Istanbul for various reasons.

Although a number of studies have been conducted in relation to the 1901 Istanbul epidemic and the precautions taken, there is no comprehensive and detailed study of the foreign doctors invited to Istanbul during the epidemic. In this article, in the light of archival documents, it is aimed to clarify the mentioned doctors, their activities and the developments related to them.

Keyword: Plague, Istanbul, Dr. Henry William Beach, Dr. Blackmore, Dr. Griffith.

Giriş

Tarih boyunca en çok korkulan ve ölümcül kabul edilen veba hastalığı, XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde eskisi kadar ölümlere ve yıkıma yol açma gücünü yitirmiş olmakla birlikte, insanların zihnindeki korku ve ölüm algısını pek değiştirmemiştir. Zira veba hastalığı kesin olarak teşhis edilmediği, sadece şüphesi mevcut olduğu takdirde bile karantina, kordon altına alma, dezenfeksiyon gibi çok sayıda tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. Tarihinde pek çok veba salgını yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nda da durum aynıdır.¹ Karantina ve kordon altına almanın yanı sıra, 1901 yılında İstanbul'da ortaya çıkan veba hastalığına karşı mikrobiyolojideki son gelişmeler ışığında bir takım tedbirler alınması gerektiği düşünülmüş olmalı ki veba hastalığı konusunda uzman bir doktor arayışına gidilmiştir. Bazı sefaretlere bu konuda talimat verilerek, acilen aranan kıstaslarda erbab-ı ihtisastan veba uzmanı bir doktor bulunması ve İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.² Bu bağlamda, tespit edilen arşiv belgelerine göre Londra Sefâreti tarafından muhtelif tarihlerde üç doktor bulunmuş, bunlardan yalnızca birisi üç ay müddetle gelmiş ve İstanbul'da çalışmıştır. Bir diğeri, bazı şartlar ileri sürerek İstanbul'a gelmemiştir. Sonuncusu ise İstanbul'a gelmeyi kabul ettiği ve anlaşma yapıldığı halde, hastalığın sona erdiği gerekçesiyle gelmesine gerek kalmadığı bildirilmiştir.

Bu çalışmada, İstanbul'da 1901 yılında görülen veba şüphesi uyandıran hastalığın teşhisi ve alınacak tedbirlerin düzenlenmesi amacıyla, Londra Sefâreti'nin irtibata geçtiği üç doktor hakkında arşiv belgeleri ve tespit edilebilen diğer kaynaklar doğrultusunda elde edilen bilgilerin derlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, İstanbul'a gelerek bu süreçte Osmanlı hizmetinde bulunan Dr. Henry William Beach'in İstanbul'daki faaliyetlerinin ve çalışma koşullarının aydınlatılmasına çalışılmıştır.

1.İstanbul'a Bir Veba Uzmanı Getirilmesi

XIX. yüzyılın sonlarında Hindistan'da ortaya çıkan ve hızla yayılan veba hastalığı, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak 1900 yılında İzmir'de görülmüş ve alınan önlemler sayesinde yayılması engellenmiştir. Ardından 1901 yılı Nisan ayı sonunda İstanbul'da tekrar bir veba vakası tespit edilmiş ve 1901 yılı Temmuz ayında vakaların görülme sıklığı artmıştır.³ Bu sırada veba hastalığı konusunda uzmanlaşmış bir doktorun bulunarak İstanbul'a getirilmesi ve devlet hizmetine alınması konusunda Londra Sefâreti'ne 7 Temmuz 1901 tarihinde talimat gönderilmiştir.⁴ Doktor arayışında en önemli ölçüt, bulunacak doktorun veba hastalığı konusunda daha önce uzun müddet çalışmış ve bu alanda uzmanlaşmış olmasıdır. Bu nedenle, veba hastalığının o sırada Hindistan'da endemik olması dolayısıyla, bilhassa orada uzun süre çalışan doktorlardan birinin bulunması istendiğinden Londra Sefâreti bu hususta görevlendirilmiştir.⁵ Yanı sıra, bu süreçte veba hastalığına karşı yeni ilaçlar geliştirdiğini iddia eden bazı kimselerle de irtibata geçilmeye çalışılmış ve bu kişiler de hemen İstanbul'a davet edilmiştir.⁶

2.Dr. Henry William Beach

Tespit edilebilen kaynaklarda Dr. Beach'in doğum ve ölüm tarihi, nerede doğduğu, hangi okulları bitirdiği gibi biyografisine katkıda bulunabilecek ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

¹ Mesut Ayar, "1900 İzmir ve 1901 İstanbul Salgınları Bağlamında Vebanın XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Devam Eden Etkisi", *History Studies*, C.2, S. 2, 2010, s.173-174.

² DAB (Devlet Arşivleri Başkanlığı), Sadâret, Mühimme Kalemî Evrakı, (A.MKT.MHM.), 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

³ Ayar, *agm*, s.173-183.

⁴ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

⁵ DAB, İrade Husûsî (İ.HUS.), 91/54, 15 Kasım 1901 (1319.Ş.3).

⁶ DAB, A.MKT.MHM., 599/3, 22 Ağustos 1901 (1319.Ca.7); DAB, İ.HUS., 89/100, 31 Temmuz 1901 (1319.R.14).

Bununla birlikte, hayatının bazı dönemlerine ışık tutabilecek ya da bazı çıkarsamalara olanak verecek bilgiler elde edilmiştir.

İngiliz vatandaşı olan Dr. Beach, 1896 yılı Mayıs ayında yapılan sınavda başarı göstererek Cambridge Üniversitesi'nden Halk Sağlığı alanında diploma almıştır.⁷ Aynı yıl İngiltere'nin en muteber kurumlarından biri olan King's College London'a bağlı Guy's Hospital'da çalışmış ve 1896 yılı Eylül ayında halk sağlığı alanında Golding-Bird Altın Madalyası ile birlikte burs almaya hak kazanmıştır.⁸

The British Medical Journal adlı gazetenin 23 Eylül 1899 tarihli haberine göre de Dr. Beach 1898-1899 yıllarında Hindistan'da veba hastalığının kontrol altına alınması ve önlenmesi işinde görev yapmakta olup, Hindistan Ofisi tarafından tekrar bu vazifeye atanmıştır. Bu haberden ayrıca Dr. Beach'in Royal Colleges of Surgeons of England (M.R.C.S. Eng.) üyesi olduğu, Royal College of Physicians of London (L.R.C.P. Lond.) lisansına sahip olduğu ve Cambridge Üniversitesi'nde halk sağlığı ihtisası yaptığı (D.P.H. Camb.) anlaşılmaktadır.⁹

Dr. Beach, İstanbul'da ortaya çıkan veba hastalığı nedeniyle 21 Temmuz 1901 ile 16 Kasım 1901 tarihleri arasında İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bulunmuş ve sonrasında Hindistan'da çalışmak üzere Londra'ya geri dönmüştür.¹⁰ Kaynaklarda hayatının bundan sonraki dönemi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

2.1. Dr. Beach'in Mukavelenâme İmzalaması ve İstanbul'a Gelişi

İstanbul'a veba hastalığı konusunda uzman bir doktorun gönderilmesi talimatını alan Londra Sefâreti, İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'na haber vermiş ve bakanlık da Hindistan'da veba hastalığı konusunda çalışan Dr. Henry William Beach'i tavsiye etmiştir. Kendisinin İstanbul'a geleceği 15 Temmuz 1901 tarihinde kesinleşmiştir.¹¹

Dr. Beach 20 Temmuz 1901 tarihinde Osmanlı Devleti'ni temsil eden Londra Sefiri Kostaki Antopulo Paşa (1835-1902) ile bir mukavelenâme imzalamış ve böylece Osmanlı İmparatorluğu hizmetine girmeyi kabul etmiştir. Yedi madde halinde hazırlanan mukavelenâme'ye göre; Dr. Beach Londra'dan hareket edeceği tarihten itibaren İstanbul'da üç ay müddetle çalışacağını ve iki gün içinde yola çıkarak en hızlı vasıta ile İstanbul'a ulaşacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca, Dr. Beach, İstanbul ve civarında ortaya çıkacak veba veya veba şüphesi olan vakaları bakteriyoloji usulüne göre ve son bilgiler çerçevesinde inceleyecek, tetkik sonucunu Sıhhiye Meclisi Riyâseti'ne bildirecek, veba hastalığıyla mücadelede hastalığın yayılmaması hususunda ve vebalı vakalar hakkında yapılması lazım gelenlere dair raporlar ve makaleler verecektir. Dr. Beach, bu üç aylık hizmet süresi boyunca doktor raporuyla doğrulanmış bir hastalık veya kaza dışında görevi başından ayrılmayacak, bir hastalık veya kaza durumunda ise görevi başına döndüğünde ücreti ödenmeye devam edecek ve görevi sona erdiğinde kendisine verilmiş olan evrak ve eşyayı teslim edecektir. Dr. Beach'in görevini yerine getirmede yetersiz ve ehliyetsiz olması durumunda, hükümet mukaveleyi fesh ederek Dr. Beach'i hizmetten ihraç edecek ve o tarihten sonrası için kendisine ücret verilmeyecektir. Londra'dan hareket tarihi başlangıç ve İstanbul'dan ayrılışından dört gün sonrası bitiş kabul edilmek üzere, Dr. Beach'e aylık 150 İngiliz Lirası hesabıyla bir ücret ödenecek, ilk ücret Londra Sefâreti tarafından peşinen verilecektir. Ayrıca Londra'dan

⁷ *The British Medical Journal*, Vol.1, No.1844, 2 May 1896, p.1126.

⁸ "Medical News", *The Lancet*, 19 September 1896, p.855.

⁹ *The British Medical Journal*, Vol.2, No.2021, 23 September 1899, pp.807-809.

¹⁰ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

¹¹ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

ayrılacağı gün kendisine Londra Sefâreti vasıtasıyla harcırah olmak üzere 40 İngiliz Lirası ödenecektir. Dr. Beach'in İstanbul'daki yeme, içme, giyinme ve barınma masrafları kendisi tarafından karşılanacak, İstanbul'dan ayrılacağı zaman kendisine yine harcırah kabilinden 40 İngiliz Lirası daha verilecektir. Mukavelenâmenin altına Dr. Beach'e 20 Temmuz 1901 tarihinde ilk maaş ve harcırah bedeli olarak peşinen 190 İngiliz Lirası verildiği kaydı düşülmüştür (Resim 1a, 1b ve 2a, 2b).¹² (Ek I)

Londra Sefâreti'nden ilk maaş ve harcırah bedeli olan 190 İngiliz Lirası'nı alan Dr. Beach, 23 Temmuz 1901 tarihinde Şark Sürat Katarı (Orient Express) ile doğrudan İstanbul'a varmak üzere yola çıkmıştır.¹³

2.2.Dr. Beach'in İstanbul'a Geleceği Haberinin Bazı Yankıları

İstanbul'da bakteriyolojik tahlil ve tetkiklerin yapılarak, muhtelif mikrobik hastalıklara karşı aşı ve serum üretimini sağlayan Bakteriyojîhâne-i Şâhâne adlı kurumun müdürü Dr. Maurice Nicolle (1862-1932), 1899 yılı Haziran ayında İskenderiye'de ortaya çıkan veba hastalığı için de bazı tedbirler düşünerek, İstanbul'da veba aşısı üretimi konusunda araştırmalara başlamıştır. Hıfzı's-Sıhha-i Umûmiye Komisyonu üyelerinden Dr. İstekoli ile birlikte Paris'ten aşı getirilmesi ve ayrıca Bakteriyojîhâne'de veba aşısı üretilmesi için gerekli malzemelerin, alet ve edevatın temin edilmesi yolunda çalışmıştır.¹⁴ Ancak 1901 yılı Temmuz ayına gelindiğinde –taleplerinin önemli bir kısmı yerine getirilmediğinden- aşı üretimine dair henüz somut bir gelişme görülmemiş ve zaten Osmanlı yöneticileri ile arası hoş olmayan ve 5 Kasım 1893 tarihinden itibaren çeşitli vesilelerle İstanbul'dan ayrılmak isteğini ibraz eden Dr. Nicolle, kendisi gibi Pasteur Enstitüsü'nde eğitim almış bir bakteriyolog İstanbul'da iken veba hastalığı konusunda başka bir uzman doktor aranmasından rahatsızlık duymuştur. Dahası, bu durumdan Pasteur Enstitüsü'nün o zamanki müdürü ve Dr. Nicolle'ün eski çalışma arkadaşı Dr. Emile Roux (1853-1933) da incinmiş ve Dr. Nicolle'e haksızlık yapıldığını, kendisinin İstanbul'dan çağrılarak Paris'e aldırılacağını bir mektupla Paris Sefâreti'ne bildirmiştir. Mektubunda, 16 Temmuz 1901 tarihli Le Matin adlı gazetenin Dr. Beach ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak mukaveleden bahsettiğine ayrıca dikkat çekmiştir. Dr. Nicolle 31 Temmuz 1901 tarihinde istifasını vermiş, 14 Ağustos 1901'de de İstanbul'dan ayrılmıştır.¹⁵ Böylece, Dr. Beach daha İstanbul'a gelmeden, İstanbul'da ve Paris'te yaşanacak bir takım olaylar zincirini tetiklemiştir.

2.3.Dr. Beach'in İstanbul'daki Faaliyetleri

Bu dönemin sağlık çalışmalarını inceleyen yayınlarda Dr. Beach hakkında nedereyse hiçbir bilgi bulunamazken, arşiv belgelerinde de çok kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bunda muhtemelen Dr. Beach'in yaklaşık dört ay gibi çok kısa sayılabilecek bir süre için İstanbul'da bulunmuş olması etkilidir.

Veba hastalığı ile ilgili olarak gerçekleştirdiği faaliyetler bağlamında Dr. Beach'in adına ilk kez 5 Ağustos 1901 tarihinde yaptığı bir muayene ile rastlanmaktadır. Selimiye Kışlası'nda seyyar topçu altıncı alayın birinci bölüğündeki beşinci topta görevli Tokatlı Ahmed bin Hasan 4 Ağustos Pazar günü kasığındaki şişlik için nöbetçi doktora görünmüştür. Durumdan

¹² DAB, Mukavelenâmeler (A.DVN.MKL.), 42/2, 6 Eylül 1901 (1319.Ca.22).

¹³ DAB, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 218/82, 21 Temmuz 1901 (1319.R.4); DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

¹⁴ Emre Karacaoğlu, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Bakteriyojîhâne-i Şâhâne*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018, s.47-51.

¹⁵ Karacaoğlu, *agt*, s.69-71; Nuran Yıldırım, *A History of Healthcare in Istanbul*, Trans.: M.İ. Özekmekçi, Trans. Ed.: Rainer Brömer, İstanbul 2010, s.147-148.

şüphelenen nöbetçi doktor Kolağası Mehmed Salih Efendi, hastayı derhal Haydar Paşa Hastanesi'ne göndermiş ve tecrid ettirmiştir. Heyet-i Sıhhiye Müfettiş-i Umûmîsi Ferik Ömer Hulusi Paşa, Tophane-i Amire Sertabibi Ferik Hacı Emin Paşa ve beraberlerindeki birkaç kişi tarafından daha hastanın muayenesi yapılmıştır. Hastanın sol ayağının topuğunda eskiye ait bir kurşun yarası izi ile bu yara izi üzerinde çizmesinin vurmasına bağlı olarak hafif bir iltihap ve şişlik gözlenmiş, ayrıca sol taraf kasığında da ceviz büyüklüğünde bir şişlik görülmüştür.¹⁶ Şehremini Rıdvan Paşa'nın¹⁷ imzasını taşıyan 6 Ağustos tarihli belgede de, isim verilmeyerek, daha önce Selimiye Kışlası'nda hastalanan ve Haydar Paşa Hastanesi'ne nakledilen bir neferin Dr. Beach tarafından muayene edildiği belirtilmektedir. Anlaşılan o ki, Ahmed bin Hasan'ın kasığında bir şişlik görülmüş ve veba olduğundan şüphelenilmiştir. Dr. Beach muayene sonucunda, hastanın ayağına ayakkabısının/çizmesinin vurduğunu, bu nedenle kasığındaki bezlerden birinin şiştiğini ve ateşinin olmasının da doğal olduğunu belirtmiş, böylece hastalığın veba olmadığını tespit etmiştir.¹⁸

Zabtiye Nezâreti'nin 8 Ağustos 1901 tarihli bir tezkiresi ile Doktor Beach'in, beraberinde birkaç doktor daha bulunduğu halde, bir istimbotta Kavak'ta bulunan hastaları muayene etmeye gittiği, yolda Tarabya'ya uğrayarak Pavlaki Paşa'yı da yanına aldığı haber verilmiştir.¹⁹ Aynı konuya ilişkin, Limân Dâ'iresi Re'isi'nin bildirdiğine göre; 8 Ağustos'ta otuz iki numaralı istimbota binen Dr. Ferid, Dr. Aleksander, Dr. İstekoli ve Dr. Miçi²⁰, ilk olarak Beşiktaş'tan Zekeriya Bey'i ve ardından Tarabya'dan Pavlaki Paşa'yı yanlarına alarak Servi Burnu'ndaki barakaları muayene etmeye gitmişlerdir.²¹

Dr. Beach hastane ziyaretleri ve muayeneler dışında Şehremâneti bünyesinde oluşturulan komisyonlarla birlikte de çalışmış ve anlaşılan bazı denetlemelerde görev almıştır. Buna 11 Ağustos 1901 tarihli bir teftiş heyeti raporu örnek gösterilebilir. Belgeye göre, belirtilen tarihte Beykoz'da Servi Burnu yakınında şüpheli hastalar için inşa edilmekte olan barakaların Debbağhâne'ye ve orada bulunan çeşmeye yakınlığının hastalığın yayılması için bir mahzur oluşturup oluşturmayacağı sorunu gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Şehremâneti'nden inşa edilmekte olan barakaların yerlerinin değiştirilmesi talep edilmiş, ancak Şehremâneti durumun Hıfzı's-Sihha-i Umûmiye ve Dâire-i Askeriye'den oluşturulacak bir heyet-i fenniye tarafından değerlendirilmesini ve heyetin bildireceği görüşe göre hareket edilmesini önermiştir. Seraskerlik bünyesinde oluşturulan Umûr-ı Sıhhiye-i İnsâniye Teftiş Komisyonu (İnsan Sağlığı Birimi Denetleme Komisyonu) üyelerinden Mirliya Pavlaki Paşa ve Mirliya Aleksander Bey, Şehremâneti bünyesindeki Hıfzı's-Sihha-i Umûmiye Komisyonu'ndan ise Kaimmakam Zekeriya Bey ile Kaimmakam İstekoli seçilmişlerdir. Söz konusu heyete ayrıca Bakteriyolog Ferid Bey ve Dr. Beach de dâhil olmuşlardır. Nihayet denetlemesini gerçekleştiren heyet-i fenniye, barakaların orada inşa edilmesini mahzurlu bulmamakla birlikte, kordon uygulamasına ve bazı tedbirlere azami ölçüde dikkat gösterilmesi gerektiğini bildirmiştir (Resim 3).²² (Ek II) Bahsi geçen raporda imzası bulunan heyet üyelerinden bazılarının, yukarıda değinildiği üzere 8 Ağustos'ta Servi Burnu'na barakaları muayene etmeye gittikleri

¹⁶ DAB, Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 172/27, 6 Ağustos 1901 (1319.R.20); DAB, Y.MTV., 219/37, 6 Ağustos 1901 (1319.R.20).

¹⁷ Rıdvan İsmail Paşa (1856-1906), 1890 ile 1906 yılları arasında İstanbul Şehreminidir. Bkz. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928*, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2007, s.253-268.

¹⁸ DAB, Yıldız Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH.), 11/60, 6 Ağustos 1901 (1319.R.20).

¹⁹ DAB, Yıldız Zabtiye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ZB.), 28/125, 8 Ağustos 1901 (1319.R.22).

²⁰ Belgede "Miçi" imlasıyla yazılmış olmakla birlikte, Doktor Beach'in kastedilmesi olasıdır.

²¹ DAB, Y.PRK.ASK., 172/60, 9 Ağustos 1901 (1319.R.23).

²² DAB, Y.PRK.ASK., 172/86, 13 Ağustos 1901 (1319.R.27).

dikkate alındığında, 11 Ağustos tarihli raporu bu muayeneye göre tanzim etmiş olmaları muhtemeldir.

Dr. Beach'in faaliyetlerine ilişkin bir diğer belge İstanbul'da şüpheli hastalıktan ölen Dimitri adlı bir kahveci ile ilgilidir. Üç günden beri hasta olan Dimitri 15 Eylül 1901 gecesi vefat etmiş, 16 Eylül'de Dr. Sezâi Bey ile Şehremâneti Dokuzuncu Dâire doktorlarından İstrati Paşa'nın yaptıkları muayene sonucunda ölümün şüpheli hastalıktan olabileceğinin bildirilmesiyle, ölenin Dr. Beach'in de dâhil olduğu heyet-i sıhhiye tarafından tekrar muayene edilmesi gerekmiştir. Bunun üzerine cenaze bekletilmiş, 17 Eylül'de alaturka saat ile iki buçuk sıralarında Dr. Beach, Dr. İstrati Paşa, Dr. Ferid, Altıncı Dâire-i Belediye Sıhhiye Reisi Dr. Abidin Bey ölenin evine gelerek inceleme yapmış ve Dimitri'nin veba hastalığından dolayı öldüğünü tespit etmişlerdir. Ölenin evi ve onunla temasa geçenler kordon altına alınmış, cenaze çinko tabuta alınarak alaturka saat üç buçuk raddelerinde defnedilmiştir. Gerekli önlemlerin alınması konusunda azami dikkat ve özen gösterilmesi, Heyet-i Teftiş-iye-i Sıhhiye adıyla bir heyetin kurularak bir ay boyunca İstanbul ve civarının sağlık durumunun gözden geçirilmesi hususunda irade buyurulmuştur. Şehremini Rıdvan Paşa, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne emrâz-ı umûmiye hocası Dr. Nafiz bin Hakkı²³ ve Dr. Beach'in de dâhil olduğu kalabalık bir heyetin imzaladığı 19 Eylül 1901 tarihli raporda, Heyet-i Teftiş-iye-i Sıhhiye'nin Temmuz başlarından beri teftiş işini yerine getirdiği, hastalık zuhurunda tedbirlerin alındığı, bu sayede hastalığın tamamen yok edildiği, Dimitri'nin ölümünde de gerekenlerin yapıldığı, hastalığın yayılmasına yol açacak hiçbir açık nokta bırakılmadığı bildirilmiştir.²⁴

Şehremâneti bünyesinde oluşturulan Hıfzû's-Sıhha-i Umûmiye Komisyonu'nda yer aldığı anlaşılan Dr. Beach'in bu komisyon ile birlikte hazırladığı bir başka rapor 3 Ekim 1901 tarihini taşımaktadır. Samsun'da ortaya çıkan ve sekiz kişiye bulaşan veba hastalığı hakkında Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye oradan çıkacaklar için on günlük karantina uygulamasına karar vermiş, fakat bunu yeterli bulmayan ve veba hastalığının Anadolu vilayetleri ile İstanbul'a yayılacağından endişe eden Hıfzû's-Sıhha-i Umûmiye Komisyonu daha bir takım tedbirler alınması gerektiğini belirterek, raporda bunları uzun uzadıya izah etmiştir. Buna göre; hastalar tecrid edilmeli, hastalarla temas edenler veya görüşenler kordon altına alınmalı, hastaların öldüğü ya da iyileştiği tarihten itibaren on beş veya ihtiyaten yirmi gün kordon kaldırılmamalı, bu süre içinde hastalık veya şüphe olmaz ise herkes muayene edilerek dezenfeksiyon işlemleri uygulanmalı, dezenfekte edilemeyecek eşyalar yakılmalı, Sıhhiye Nezâreti'nden doktor, pulverizatör ve tebhîr makinesi oraya gönderilmeli, bu malzemeler ulaşana kadar gerekli yerlerde kükürt yakılarak temizlik yapılmalıdır (Resim 4).²⁵ (Ek III)

Dr. Beach'in tespit edilen arşiv belgelerinde kayıtlı muayene ve raporları dışında da veba hastalığına yönelik muayeneler yaptığı, alınacak tedbirlerle ilgili raporlar tanzim ederek yetkili makamlara ilettiği bilinmektedir.²⁶

2.4.Dr. Beach'in Rahatsızlanması

Konuya ilişkin Şehremini Rıdvan Paşa'nın imzasını taşıyan 26 Ağustos 1901 tarihli tek bir belge bulunduğundan teferruatı tam olarak bilinmemektedir. Belgeden anlaşıldığına göre, 26 Ağustos'ta, Dr. Beach bir haftadan beri siyatik hastalığı nedeniyle kaldığı otelden

²³ Nafiz Paşa (1839-1929), 1864'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuş, emrâz-ı umûmiye (patoloji) hocalığı yapmıştır. Bkz. "Nafiz Paşa (ölm.1929)", *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2008, C.2, s.1022-1027.

²⁴ DAB, Y.PRK.ZB., 30/9, 19 Eylül 1901 (1319.C.5).

²⁵ DAB, Y.PRK.ŞH., 11/100, 3 Ekim 1901 (1319.C.19).

²⁶ DAB, Y.PRK.ŞH., 11/111, 21 Ekim 1901 (1319.B.8).

çıkamamıştır.²⁷ Bu rahatsızlığının tam olarak ne kadar sürdüğü ve nasıl sonuçlandığı konusunda bir belge bulunamamış olsa da, Dr. Beach'in ilerleyen tarihlerdeki faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, rahatsızlığının çok uzun sürmediği ve sağlığına kavuşmuş olduğu anlaşılmaktadır.

2.5.Dr. Beach'in İstanbul'dan Ayrılışını Ertelemesi

Mukavelenâmeye göre üç ay süreyle devlet hizmetinde bulunan Dr. Beach'in ayrılış vakti yaklaştığında, Ekim ortalarında karantina memurlarının lakaytlığı dolayısıyla tekrar zuhur ettiği bildirilen veba hastalığı için İstanbul'da bir-iki ay daha kalmasının padişahı mutlu edeceği 20 Ekim 1901'de kendisine bildirilmiştir. Dr. Beach ise, padişahın bu yöndeki isteğini yerine getirmekten şeref duyacağını ifade etmiş olmakla birlikte, kendisinden beklenen şekilde muayeneleri ifa ettiğini, Hindistan'a gitmeye mecbur olduğunu, fakat on gün daha kalabileceğini beyan etmiştir. Bu arada, mukavelenâme şartlarına göre kendisine ödenmesi gerektiği halde hâlâ ödenmemiş olan iki aylık maaşının da kendisine ödeneceğinden emin olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Dr. Beach on gün daha kalmayı kabul etmiş olmasına rağmen, belgelerden anlaşıldığına göre 16 Kasım 1901 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır.²⁹

2.6.Dr. Beach'in Kırgınlığı

Şehremini Rıdvan Paşa tarafından 21 Ekim 1901 tarihinde kaleme alınan tezkirede anlatıldığına göre; Dr. Beach 20 Ekim'de komisyon toplantısında süresinin dolduğunu ve Hindistan'a gitmek zorunda olduğu için 21 Ekim Pazartesi günü İstanbul'dan ayrılacağını bildirmişse de, Rıdvan Paşa'ya göre işin aslı söylendiği gibi değildir. Çünkü Dr. Beach'e 20 Ekim akşamı komisyondan dönüşünde maaşının Hazine-i Maliye'den gönderilmek üzere olduğu ve kabul etmesi teklif edilmiş, fakat kendisi Pazartesi günü birini göndererek aldıracağını söyleyerek teklifi reddetmiştir. Buna rağmen akşam Hazine'den birisi maaşını getirmiş ve senedi de Pazartesi günü göndereceğini bildirmiş ise de, kendisi bunu da kabul etmemiş ve bir güvensizlik sergilemiştir. Rıdvan Paşa, Dr. Beach'in İstanbul'da bulunduğu süre içinde herhangi bir vesileyle padişahın bir iltifat görememesi, imzası bulunan raporlar hakkında bir ferman buyurulmaması ve iki aylık maaşını henüz alamamış olması nedeniyle Dr. Beach'in üzüldüğü ve kırıldığı kanaatindeydi.³⁰

2.7.Dr. Beach'in İstanbul'dan Ayrılışı, Kendisine Yapılan Ödeme ve Taltifler

Üç aylığına İstanbul'a gelen ve talep üzerine bir süre daha burada kalan Dr. Beach, nihayet 16 Kasım 1901 tarihinde Londra'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.³¹ Hangi vasıta ile gittiği, refakatinde birinin bulunup bulunmadığı gibi hususlar bilinmemekle birlikte, gelişinde olduğu gibi Şark Sürat Katarı ile gitmiş olması muhtemeldir.

Kendisine bir aylık maaş bedeli olan yüz elli İngiliz Lirası ile geliş harcırahı olarak kırk İngiliz Lirası henüz daha İstanbul'a gelmeden peşinen ödenmiştir.³² Ancak sonraki iyi aylık maaşı vaktinde ödenmemiş, Hatta 20 Ekim'de, bir gün sonra gideceğini bildirdiği sırada, maaşının ödeneceğinden şüphe duymadığını bildirerek bir imada bulunmuştur. Bunun üzerine, Maliye Nezâreti'nden Sadâret'e hitaben yazılan tezkirede kalan iki maaşın yekûnu olan otuz

²⁷ DAB, Y.PRK.ŞH., 11/74, 26 Ağustos 1901 (1319.Ca.11).

²⁸ DAB, Y.PRK.ŞH., 11/111, 21 Ekim 1901 (1319.B.8).

²⁹ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

³⁰ DAB, Y.PRK.ŞH., 11/111, 21 Ekim 1901 (1319.B.8).

³¹ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

³² DAB, Y.MTV., 218/82, 21 Temmuz 1901 (1319.R.4); DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28).

iki bin dokuz yüz iki kuruşun Tıbbiye-i Mülkiye tahsisatına mahsuben, bir lira yüz kuruş hesabıyla, ödendiği bildirilmiştir.³³

Yola çıkmadan kısa bir süre önce, Şehremâneti Dr. Beach'in kalan maaşının ödenmesi için gereğinin yapılmasını Sadâret'e arz etmiştir. Bunu takiben, 15 Kasım 1901 tarihli tezkireyle bir gün sonra ayrılacak olan Dr. Beach'e, kalan maaş ve harcırah bakiyesinin, ayrıca atıyye-i seniyye kabilinden iki yüz liranın ödenmesi için emir verilmiştir. Maliye Nezâreti aylık maaş ve harcırah bedeli olarak bildirilen meblağı Osmanlı Lirası zannettiğinden ödemeyi buna göre yapmış, Sadâret de 20 Kasım 1901 tarihinde bu meblağın İngiliz Lirası cinsinden olduğunu ve bunun Osmanlı Lirası'na çevrilerek kalan farkın hesaplanarak ödenmesini buyurmuştur. Maliye Nezâreti fark olarak hesapladığı on yedi lirayı da tesviye etmiştir. Dâhiliye Nâzırı Memduh Paşa imzasıyla 21 Kasım 1901 tarihinde Sadâret'e arz edilen tezkirede Dr. Beach'in kalan alacaklarının tamamen kendisine ödenmiş olduğu bildirilmiştir.³⁴ Ancak, anlaşılan o ki alacaklarının bir kısmını kendisi Londra'ya ulaştığında Bank-ı Osmânî vasıtasıyla alabilmiştir.³⁵ Atıyye-i seniyyenin yanı sıra 16 Kasım 1901 tarihli bir irade ile kendisine ikinci rütbeden bir adet Medcîdî nişanı ihsan buyurulmuştur.³⁶

3.Dr. Blackmore

Kimliği ve hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Dr. Blackmore'un, Londra Sefâreti tarafından bulunması bazı çıkarsamalara olanak vermektedir. Öncelikle, İngiliz vatandaşı ve tıp doktorudur. Tıpkı Dr. Beach gibi daha önce veba hastalığı konusunda uzun süre çalışmış ve uzmanlaşmıştır. Belgelerden edinilen bilgiye göre; Hindistan'ın Bengal vilayetinde ve Afrika'da Cape Town'da çalışmış olduğu Foreign Office tarafından Londra Sefâreti'ne bildirilmiştir. Anlaşılan, kendisiyle İstanbul'a gelmesi için görüşüldüğü sırada Hindistan'da çalışmaktadır.³⁷

3.1.Dr. Blackmore ile Anlaşmaya Varılması

Osmanlı yetkilileri, talep edilmesine rağmen bir iki ay daha kalmayı kabul etmeyen Dr. Beach'in ardından Londra Sefâreti'nden yine üç ay süreyle İstanbul'da çalışacak başka bir uzman doktor bulmasını istemiştir. Sefâret de bu talebi İngiliz Dış İşleri Bakanı'na bildirerek Hindistan Bakanı ile haberleşilmiş ve neticede sefârete gönderilen doktor isimlerinin yazılı olduğu bir defterden Dr. Blackmore seçilmiştir. Kısa süre içinde Dr. Blackmore ile görüşen Londra Sefiri Antepulo Paşa, Dr. Beach'in mukavelenâmesindeki şartların tamamen Dr. Blackmore tarafından da kabul edildiğini, arzu ettiği takdirde İstanbul'da daha fazla kalması mümkün olmakla beraber şimdilik üç ay müddet için geleceğini ve Dr. Beach'in gelişinde olduğu gibi yüz elli lira tutarındaki bir aylık maaşı ile kırk liralık harcırah bedelinin peşinen ödenmesi gerektiğini bildirmiştir.³⁸

3.2.Dr. Blackmore'un Gelmesine Lüzum Kalmadığının Bildirilmesi

Dr. Blackmore ile anlaşılmasına karşılık, Mabeyn-i Hümâyûn Baş Kitâbeti'nin 15 Kasım 1901 tarihli yazısı ile, Dr. Beach'in ayrılışını takiben ihtiyaten bir doktorun bulunmasının istendiği, şimdilik İstanbul'da şüpheli hastalığın kalmadığı, Dr. Blackmore'un getirtilmesinin gerekli olup olmadığı hususunun düşünülmesi istenmiştir.³⁹ Baş Kitâbet'in 25 Kasım 1901

³³ DAB, Yıldız Mâliye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ML.), 22/37, 22 Ekim 1901 (1319.B.9).

³⁴ DAB, A.MKT.MHM., 597/41, 15 Temmuz 1901 (1319.Ra.28); DAB, İ.HUS., 91/65, 15 Kasım 1901 (1319.Ş.3).

³⁵ DAB, Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 532/29, 1 Temmuz 1902 (1320.Ra.24).

³⁶ DAB, İrade Taltifât (İ.TAL.), 265/5, 16 Kasım 1901 (1319.Ş.4).

³⁷ DAB, İ.HUS., 91/54, 15 Kasım 1901 (1319.Ş.3).

³⁸ DAB, İ.HUS., 91/54, 15 Kasım 1901 (1319.Ş.3).

³⁹ DAB, İ.HUS., 91/54, 15 Kasım 1901 (1319.Ş.3).

tarihli yazısı ile de İstanbul'da şüpheli hastalığın kalmadığı gerekçe gösterilerek Dr. Blackmore'un Londra'dan yola çıkmaması için haber gönderilmiştir. İlave olarak, anlaşmaya varıldığı halde sonradan vaz geçilmesi dolayısıyla, doktorun hatırının kırılmaması ve bir tazminat talep edilmemesi amacıyla harcamalarının ve on sekiz günlük ücretinin karşılığı olarak elli İngiliz Lirası'nın kendisine ödenmesi konusunda gerekli yerlere emir verilmiştir.⁴⁰ Anlaşılan o ki, Dr. Beach'in gideceği belli olur olmaz arayışlara başlanmış ve 7-8 Kasım 1901 sıralarında bu doktorla bir anlaşma yapılmıştır.

Dr. Blackmore'a ödenmesi konusunda emir verilen elli lira hakkında, bir süre geçtiği halde henüz ödenmediği için Aralık ayı içerisinde de Londra Sefâreti, Baş Kitâbet, Sadâret ve Maliye Nezâreti arasında bir takım yazışmalar yapılmış, gerekenlere tekrar emir verilmiştir.⁴¹

4.Dr. Griffith

İstanbul'a gelmemiş ve hatta anlaşmaya dahi varılamamış olması nedeniyle, hakkında çok az bir bilgi bulunan Mösyö Griffith'in veba hastalığı hakkında uzman olduğu ve hatta doktor olduğu dahi şüphelidir. Yine Londra Sefâreti tarafından önerilmiş bir İngiliz vatandaşı olduğu anlaşılmaktadır.

Kendisi ile Dr. Beach'in İstanbul'a geleceği sıralarda görüşmüş olmasına ve hakkındaki yazışmaların kronolojik olarak Dr. Blackmore ile yaşananlardan daha önce tahakkuk etmiş olmasına rağmen, Dr. Beach'in gidişi ile Dr. Blackmore'un aranışı arasında bir bağlantı bulunduğundan anlatımı bozmamak adına Dr. Griffith'ten son olarak bahsetmek uygun bulunmuştur.

4.1.Dr. Griffith ile İlk Görüşmeler

Dr. Griffith, takriben Temmuz 1901 ortalarında Londra Sefâreti ile görüşerek kendisinin veba hastalığını yok etmeye muktedir olduğunu ve şayet İstanbul'a çağırılırsa Osmanlı hizmetine gireceğini bildirmiştir. Bu husus İstanbul'a bildirildiğinde, Dr. Beach o sırada İstanbul'da bulunduğu halde, kendisine hemen harcırah varilerek yola çıkmasına dair 31 Temmuz 1901 tarihinde irade buyurulmuştur.⁴² Ayrıca Hâriciye Nezâreti'ne Dr. Griffith'in Londra'dan yola çıkıp çıkmadığı, yolda ise nerede bulunduğu sorulmuş, Sadâret de 1 Ağustos'ta Maliye, Dâhiliye ve Hâriciye Nezâretlerine yazarak harcırahın ödenmesi için gerekenin yapılmasını istemiştir.⁴³ Harcırah olarak, diğerlerinde olduğu gibi kırk İngiliz Lirası belirlenmiştir. Londra Sefîri'nin 5 Ağustos 1901 ve Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa'nın 6 Ağustos 1901 tarihli yazılarından öğrenildiğine göre; Dr. Griffith'in Londra Sefîri ile 5 Ağustos'taki görüşmesinde İstanbul'a gideceği, fakat üç-dört gün içinde hareket edip edemeyeceğini 6 Ağustos'ta kesin olarak bildireceği ve harcırahın Bank-ı Osmânî Londra Şubesi'ne yatırılmasını talep ettiği haber verilmiştir. Bunun üzerine ilerleyen günlerde, tekrar harcırahın derhal yatırılması konusunda ilgili makamlarca bir takım yazışmalar yapılmış, harcırah bedelinin süferâ muhassasâtı tertibinden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁴⁴

4.2.Dr. Griffith'in İlginç Bir Teklifi

Londra Sefâreti'nden 6 Ağustos 1901'de alınan telgrafnamede, Dr. Griffith'in İstanbul'a gitmeyi kabul ettiği halde bugün bir tezkire ile farklı bir teklif ileri sürdüğü nakledilmiştir.

⁴⁰ DAB, İ.HUS., 91/77, 25 Kasım 1901 (1319.Ş.13); DAB, A.MKT.MHM., 598/8, 1 Ağustos 1901 (1319.R.15).

⁴¹ DAB, İ.HUS., 92/15, 20 Aralık 1901 (1319.N.9); DAB, A.MKT.MHM., 598/8, 1 Ağustos 1901 (1319.R.15).

⁴² DAB, İ.HUS., 89/100, 31 Temmuz 1901 (1319.R.14).

⁴³ DAB, Y.MTV., 219/27, 5 Ağustos 1901 (1319.R.19); DAB, A.MKT.MHM., 598/8, 1 Ağustos 1901 (1319.R.15).

⁴⁴ DAB, A.MKT.MHM., 598/8, 1 Ağustos 1901 (1319.R.15); DAB, DH.MKT., 2522/95, 15 Ağustos 1901 (1319.R.29).

Buna göre; Dr. Griffith şayet İstanbul'a giderse İngiliz Lirası cinsinden seksen lira harcırah ve aylık iki bin lira maaşını peşinen alacak, şayet İstanbul'a gitmeksizin veba hastalığı hakkında tedavi ve alınacak tedbirlerle ilgili mükemmel bir rapor hazırlarsa yine peşin olmak üzere beş yüz lirayla yetinecektir. Dr. Griffith'e göre veba hastalığını yok edecek bu usul, aşı veya serum enjeksiyonu olmayıp, Osmanlı hekimlerinin kolaylıkla uygulayabilecekleri bir tarzdır. Londra Sefiri, Dr. Griffith'e bulduğu bu yöntemi Hindistan'da veba ile boğuşan İngiltere Hükümeti'ne açıklayıp açıklamadığını sorduğunda, makul bir gerekçe gösteremeyerek bunu yapmadığını söylediğini şâyân-ı dikkat kaydıyla bildirmiştir.⁴⁵

4.3.Dr. Griffith'ten Vaz Geçilmesi

İstanbul'a gelmeyi kabul ettiği halde, sonradan epey farklı bir teklif sunması, güya vebayı yok etmeye yarayacak kendi araştırmalarının sonucunu kendi hükümeti ile paylaşmamış olması ve buna makul bir gerekçe gösterememesi gibi etkenler dolayısıyla, Dr. Griffith hakkında Osmanlı Devleti nezdinde bir güvensizlik olduğu anlaşılmaktadır. Netice olarak, Dr. Griffith'in getirtilmesinden vaz geçilmiş ve kendisine harcırah olarak ödenmesi planlanan kırk İngiliz Lirası'nın ödenmesi için bankaya emir verilmemiş ise bekletilmesi, şayet emir verilmiş ise bu durumda emrin geri alınması için yazışmalar yapılmıştır.⁴⁶

Sonuç

Galata'da bir Rum'da 30 Nisan 1901 tarihinde veba hastalığının görülmesiyle başlayan 1901 İstanbul veba salgını, yaklaşık olarak yedi ay sürmüştür. Zamanında alınan önlemler ve titiz çalışmalar sonucu hastalık korkutucu düzeye ulaşmamış, bu süreçte yalnızca 26 kişi veba hastalığına yakalanmış ve bunlardan da yalnızca 8 kişi hayatını kaybetmiştir. Hastalığın sona erdiğine emin olunmasıyla, 19 Kasım'da karantina önlemlerine son verilmiştir.⁴⁷

Hastalığın İstanbul'da yayılmasından endişe edildiği Temmuz ayı başlarında, bir veba uzmanı getirtilmesine çalışılmış ve birden fazla kişiyle görüşülerek neticede Dr. Beach'ten istifade edilmiştir. Bu süreci aydınlatan arşiv belgelerinin birlikte değerlendirilmesi sayesinde bir takım sonuçlara ulaşılmıştır.

İlk olarak, İstanbul'a getirilecek doktorun veba hastalığının teşhisi, tedavisi ve hastalıktan korunma konusunda uzman olması en önemli koşul olarak belirlenmiştir. Görüşülen üç doktorun da Londra Sefâreti vasıtasıyla İngiltere'den bulunması ve bunlardan ikisinin özellikle Hindistan'da görev yapmış olduklarının vurgulanması manidardır. Çünkü veba hastalığı Hindistan'da endemiktir ve burada çalışmış olan bir doktorun veba hastalığında uzmanlaştığı düşünülmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti hizmetinde çok sayıda Fransız ve Alman doktor ya da vasıflı insan bulunuyorken, veba uzmanının neden İngiltere'den tercih edildiği sorusuna böylece cevap bulunmuştur.

Dr. Beach'in İngiltere'den getirtilmesinin Bakteriyojîhâne-i Şâhâne müdürü Dr. Maurice Nicolle'ü ve onun nezdinde Pasteur Enstitüsü'nü rahatsız ettiği görülmektedir. Bunun altında, İstanbul'da Pasteur Enstitüsü'nden neşet etmiş bir bakteriyolog olduğu halde, başka birisinin getirtilerek Dr. Nicolle'ün haysiyetinin incitilmesi olduğu gibi, getirtilen kişinin Fransız olmamasının da olumsuz yönde bir etkide bulunduğu söylenebilir. XIX. yüzyılda Fransa ve Almanya, Osmanlı Devleti'nde tıp ve bilimdeki modernleşmenin rehberliğini üstlenme konusunda rekabet halindedir. Bunun en bariz örneklerinden birisi, Dr. Nicolle'den

⁴⁵ DAB, Y.MTV., 219/62, 7 Ağustos 1901 (1319.R.21); DAB, Yıldız Husûsî Maruzat (Y.A.HUS.), 418/94, 11 Ağustos 1901 (1319.R.25).

⁴⁶ DAB, A.MKT.MHM., 598/8, 1 Ağustos 1901 (1319.R.15).

⁴⁷ Ayar, *agm*, s.183.

sonra Bakteriyolojihâne-i Şâhâne'nin müdürlüğünü yürüten Dr. Paul Ambroise Remlinger'nin (1871-1964) görevine son verildiğinde, Fransa Dış İşleri Bakanlığı'nın konuya doğrudan müdahil olarak, Dr. Remlinger'den sonra Bakteriyolojihâne'nin başına mutlaka bir Fransız doktorun getirilmesi konusundaki ısrarcı tutumudur. Hatta bu süreçte Dr. Remlinger kadro haricine çıkartıldığında, Fransa Sefâreti Gülhâne Seririyatı'nda çalışan iki Alman doktorun yerinde bırakılmasına tepki göstermiş ve en azından o doktorların sözleşmeleri bitinceye kadar Dr. Remlinger'nin de kadro haricine çıkartılmamasını talep etmiştir.⁴⁸

Gerek Dr. Beach ile ve gerekse Dr. Blackmore ile yapılan mukavelenâmeler üç aylık bir müddeti kapsamaktadır. Bunda, hastalığın kısa sürede kontrol altına alınabileceği ve büyük bir salgına dönüşmeyeceği fikri kadar, getirilen doktorun hastalığı teşhis ederek alınacak önlemleri belirtmesi gibi kısa vadede sonuçlanacak bir yükümlülüğünün olması etkili olmuş olmalıdır. Mukavelenâmeden de anlaşıldığı üzere, getirilen doktordan burada bir laboratuvar kurması ya da aşı/serum üretmesi gibi uzun vadeli bir çalışma talep edilmemiştir.

Son olarak, doktorlara yapılacak ödemelerde bir takım aksaklıkların yaşandığı dikkat çekmektedir. Dr. Beach'in iki aylık maaşı, ayrılışını yaklaşık 3 hafta ertelemiş olmasına rağmen zamanında tam olarak ödenememiştir. Benzer şekilde, Dr. Blackmore ile anlaşmaya varılarak sonradan vaz geçilmesi üzerine ödenmesi planlanan elli İngiliz Lirası da üzerinden bir ay geçtiği halde kendisine verilmemiştir. Bu durumdan, yaşanan mali sıkıntılar ve kaynak bulmada güçlük çekilmesi sorumlu olabilir. Nitekim aylık 150 İngiliz Lirası maaş ve 40'ardan 80 lira harcırah ile getirilmesi düşünülen Dr. Blackmore'un gerekli olup olmadığı sorgulanmış ve –muhtemelen pahalıya mâl olduğundan- neticede gelmemesi yönünde bir karar verilmiştir. Ancak bu aksaklıklara, İngiliz Lirası'nın Osmanlı Lirası zannedilerek ödeme yapılması, ihsan edilen atıyye-i seniyyenin eski alacaklarla karışması ve bürokrasiden kaynaklandığı düşünülen uzun ve tekrarlanan yazışmaların yapılması da eklenebilir. Bununla birlikte, Osmanlı yönetici ve yetkililerinin sağlık alanındaki hassasiyetlerini ve tıptaki son gelişmelere uzak kalmama isteklerini göstermesi bakımından 1901 İstanbul veba salgını sürecinde yaşanan tüm bu gelişmeler üzerinde durulmaya değerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri (Devlet Arşivleri Başkanlığı / DAB)

DAB, Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 532/29, 2522/95.

DAB, İrâde Husûsî (İ.HUS.), 89/100, 91/54, 91/65, 91/77, 92/15.

DAB, İrâde Taltifât (İ.TAL.), 265/5.

DAB, Mukavelenâmeler (A.DVN.MKL.), 42/2.

DAB, Sadâret, Mühimme Kalemi Evrakı, (A.MKT.MHM.), 597/41, 598/8, 599/3.

DAB, Yıldız Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 172/27, 172/60, 172/86.

DAB, Yıldız Husûsî Maruzat (Y.A.HUS.), 418/94.

DAB, Yıldız Mâlîye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ML.), 22/37.

DAB, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 218/82, 219/27, 219/37, 219/62.

DAB, Yıldız Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH.), 11/60, 11/74, 11/100, 11/111.

DAB, Yıldız Zabtiye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.ZB.), 28/125, 30/9.

⁴⁸ Karacaoğlu, *agt*, s.85-89.

Diğer Kaynaklar

- AYAR, Mesut, “1900 İzmir ve 1901 İstanbul Salgınları Bağlamında Vebanın XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Devam Eden Etkisi”, *History Studies*, C.2, S. 2, 2010, s.173-188.
- ERGİN, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928*, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2007.
- KARACAOĞLU, Emre, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Bakteriyolojihâne-i Şâhâne*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018.
- “Nafiz Paşa (ölm.1929)”, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2008.
- The British Medical Journal*, Vol.1, No.1844, 2 May 1896, p.1126.
- The British Medical Journal*, Vol.2, No.2021, 23 September 1899, pp.807-809.
- The Lancet, Medical News*, 19 September 1896, p.855.
- YILDIRIM, Nuran, *A History of Healthcare in Istanbul*, Trans.: M.İ. Özekmekçi, Trans. Ed.: Rainer Brömer, İstanbul 2010.

Resimler

A.}DVN.MKL.00042.00002.003

Resim 1a: Dr. Henry William Beach'in mukavelenâmesinin İngilizce suretinin ilk sayfası.
DAB, A.DVN.MKL., 42/2-3a.

A.DVN.MKL.42/2-3b

Resim 1b: Dr. Henry William Beach'in mukavelenâmesinin İngilizce suretinin ikinci sayfası. DAB, A.DVN.MKL., 42/2-3b.

Resim 2a: Dr. Henry William Beach'in mukavelenâme tercümesinin ilk sayfası.

DAB, A.DVN.MKL., 42/2-4a.

A.ĐVN.MKL.00042.00002.004

Resim 2b: Dr. Henry William Beach'in mukavelenâme tercümesinin ikinci sayfası.

DAB, A.DVN.MKL., 42/2-4b.

Y.PRK.ASK.00172.00086.002

Resim 3: DAB, Y.PRK.ASK., 172/86-2.

Y.PRK.SH.00011.00100.002

Resim 4: DAB, Y.PRK.SH., 11/100-2.

Ekler

Ek I: Dr. Henry William Beach'in mukavelenâme tercümesinin transkripsiyonlu metni. DAB, A.DVN.MKL., 42/2-4.

Bâb-ı Âlî

Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye

Terceme Odası

‘Aded

Londra Sefâret-i seniyyesiyle Mösyö Henry William Beach beyinde fî 20 Temmuz 1901 târihinde ‘akd olunan mukavelenâmenin tercemesidir.

Bir taraftan hükûmet-i seniyye nâmına hareket eden Londra Sefîr-i kebîri devletlü Kostaki Antopulo Paşa hazretleri ve diğer taraftan Surrey eyâletinde Carivalt Terrace Putney mahallesinde altı numarolu merkum hânede mukîm Henry William Beach beyinde mevâdd-âtiye karârlaştırılmıştır. Şöyle ki:

Birinci mâtde. Hükûmet-i seniyye mûmâ-ileyh Mösyö Beach'i Dersa‘âdet’e müteveccihen Londra’dan hareket edeceği târihten i‘tibâren üç mâh müddetle ve âtide muharrer şerâ‘it ve ücret ile kendi hizmetinde istihdâm etmeği ta‘ahhüd eder ve mûmâ-ileyh dahi bu hizmeti ol vechile kabûl eder.

İkinci mâtde. Mûmâ-ileyh Mösyö Beach işbu mukavelenâmenin imzâsı târihinden i‘tibâren iki gün zarfında hemân yola çıkıp sür‘at-i mümkin ile ve en serî‘ tarîk ile Dersa‘âdet’e gidecek ve oraya muvâsalatında hemân Hâriciye Nezâreti celîlesine bi‘l-‘azîm isbât-ı vücûd ederek sâlifü‘l-zikr üç mâh müddet zarfında bütün vaktini ve gayret ve mehâret ve vukûfunu hükûmet-i seniyyenin hizmetine hasr ile âtide muharrer vezâ‘ifi îfâ eyleyecektir.

Üçüncü mâtde. Mûmâ-ileyh Mösyö Beach zîrde zikr u ‘akd olunan vezâ‘ifi îfâ etmeği ta‘ahhüd eder. Evvelâ Dersa‘âdet ve civârında zuhûr eden veyâ şübhe edilen vebâ vukû‘âtını kâmilten veyâ mümkün olduğu kadarını bakteriyojî usûlünce veyâ suver-i ahir ile ara sıra mu‘âyene edecek ve netîce-i tedkikatını Dersa‘âdet’teki Sıhhiye Meclisi Riyâseti’ne bildirecektir. Sâniyen vebânın men‘-i sirâyeti ile tenkîsi ve mahv u izâlesi ve men‘-i intişârı zımında ittihâzı lâzım gelen usûl ve tedâbîr-i sıhhiye ve tahaffuziye-i sâ‘ire husûsunda ve vebâdan musâb olanlar veyâ musâb oldukları zannedilenler hakkında icrâsı îcâb eden usûl-i tedâvî ve sâ‘ire husûsunda hükûmet-i seniyyeye nesâyih ve ihtârât ve tecârib ve mehâret ve mu‘âvenetini irâ‘e ve îfâ edecektir. Sâlisen sâlifü‘l-zikr Meclis-i Sıhhiye’nin ‘ale‘l-‘umûm vebâ işlerine ve ‘illet-i mezkûrenin men‘-i zuhûruyla islâhı ve mahv u izâlesi için lâzımü‘l-ittihâz suver-i usûle müte‘allik müzâkerâtında hâzır bulunarak elinden geldiği mertebede mu‘âvenet edecektir. Râbi‘an Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’de vebâya ve ‘ilel ve esbâbına ve bakteriyojî usûlünce ve suver-i ahirle sûret-i keşfine ve men‘-i sirâyetini kâfil tedâbîr ve müdâvâtına ve ‘ale‘l-‘umûm men‘-i zuhûruyla tedâvîsi zımında ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i tıbbiye ve sıhhiyeye müte‘allik bir silsile-i makalât tehyî‘e ve îrâd eyleyecektir.

Dördüncü mâtde. Mûmâ-ileyh Mösyö Beach mârrü‘l-zikr müddet zarfında tabîb raporuyla musaddak hastalığı veyâ çâresiz bir kazâsı müstesnâ olmak üzere sâlifü‘l-zikr hizmeti başından infikâk etmeyecek ve böyle hastalık veyâ kazâ vukû‘unda tekrâr îfâ-yı vazîfeye muktedir olduğu tasdik olundukça ücretinin te‘diyesine devâm olunacaktır. Mûmâ-ileyh müddet-i hizmetinin hitâmında taraf-ı hükûmet-i seniyyeden kendisine verilmiş bulunan kâffe-i evrâk ve levâzımât ve eşyâyı hükûmetin me‘mûr-ı ‘â‘idine teslim edecektir.

Hâmisen. Mûmâ-ileyh Mösyö Beach'in îfâ-yı vazîfede tesâmuhi tekerrür ettiği veyâ kendisi işbu mukavelenâme mücebince icrâsını ta'ahhüd eylediği vezâ'îfî îfâyâ 'adem-i kifâyet ve ehliyeti tahakkuk eylediği takdîrde hükûmet-i seniyye bi-hakkın kendisini hizmetinden ihrâc ve işbu mukavelenâmeyi fesh edebilecek ve bunun üzerine mûmâ-ileyh hemân hizmeti terk edecek ve bundan dolayı mukavelenâmenin târîh-i feshinden sonrası için bir gûne avans veyâ ücret ahzına müstehak olamayacaktır.

Sâdisen. Mûmâ-ileyhin işbu mukavelenâme mücebince 'uhdesine müretteb şerâ'iti hüsn-i îfâ etmesine mukabil hükûmet-i seniyye sâlifü'l-zikr müddet zarfında hizmetinde bulundukça be-her mâh kendisine yüz elli İngiliz lirâsı hesâbıyla bir ücret-i mâhiye te'diye edecek ve bu ücret kendisinin Londra'dan hareketi târîhinden bed' ederek Dersa'âdet'ten 'avdet ve 'azîmeti târîhinden dört gün sonra intihâ-pezîr olacaktır. Hükûmet-i seniyye mûmâ-ileyhe ilk aylık ücret bedeli olan yüz elli İngiliz lirâsını Londra Sefâret-i seniyyesi ma'rifetiyle peşînen te'diye edecek ve hizmeti mukabili diğer iki aylık ücreti dahi Dersa'âdet'te Bank-ı 'Osmânî tarafından kendisine i'câ olunacaktır. Bir de mûmâ-ileyhe Londra'dan Dersa'âdet'e kadar harcırah olmak üzere Londra'dan hareket edeceği günü Londra Sefâret-i seniyyesi tarafından kendisine kırk İngiliz lirâsı i'câ olunacaktır.

Yedinci mâdde. Mûmâ-ileyh Mösyö Beach'in me'kûlât ve melbûsât ve ikamet-gâh masârifî kendisine 'â'id olacak ve bâlâda muharrer üç mâh müddetin inkızâsında mûmâ-ileyh Londra'ya 'avdet edecek olduğu hâlde Dersa'âdet'ten Londra'ya kadar harcırah olmak üzere cânib-i hükûmet-i seniyyeden kendisine kırk İngiliz lirâsı daha te'diye olunacaktır.

İşbu mukavelenâme Londra'da tanzîm ve imzâ olundu. Fî 20 Temmuz 1901

[İmzâ]

Henry William Beach

[İmzâ]

Londra Sefîri Antopulo

Şuhûdu'l-hâl

Londra Sefâret-i seniyyesi ikinci kâtibi Hüseyin

Londra Sefâret-i seniyyesi üçüncü kâtibi Ragıb Râ'if

Makbûz senedinin tercemesidir.

İlk ma'âş bedeli ile Londra'dan Dersa'âdet'e kadar harcırah olmak üzere saltanat-ı seniyyenin Londra Sefîr-i kebîri yedinden cem'an yüz doksan İngiliz lirâsı makbûzum olduğunu mübeyyin işbu sened i'câ kılındı.

Fî 20 Temmuz 901 an Londra

[İmzâ]

Beach

Ek II: DAB, Y.PRK.ASK., 172/86-2.

Makam-ı Ser^caskerî

Mektûbî Kalemi

Husûsî

Rapor Sûretidir.

Beykoz nâhiyesi civârında Servi Burnu kurbunda maraz-ı meşkûktan musâb olanlar vukû^cunda tecrîd ve tedâvî kılınmak üzere hastahâne ve tahaffuz barakaları ittihâz kılınan mevki^c bu kere vukû^c bulan tebliğ üzerine taraf-ı kemterânemizden teftîş ve mu^câyene kılınarak mahall-i mezkûrda inşâ kılınan barakalarda şübheli hastalıktan musâb olanların tecrîd ve tedâvî olunmalarında bir mahzûr görülmemiş ise de mevki^c-i mezkûr etrâfında ihdâs kılınacak kordonun debbâğhâneye biraz kurbiyeti cihetiyle karantina usûl ve nizâmâtına tevfikân gâyet şiddetli bir nezâret-i mütemâdiye altında bulundurulup hastalarla temasta bulunacak timâr edevâtı ve sâ'ire misillü bi'l-cümle eşyânın hârice çıkmasına mahall kalmamak üzere hemân mevki^cinde imhâ ve ihrâk veyâhûd tathîrât-ı fenniyelerinin icrâ kılınmasının ve işbu barakalara mahsûs iskeleden kimsenin mürûruna müsâ^cade edilmemesinin bi'l-vücûh elzemiyetine kanâ^cat-ı kâmile hâsıl olduğunu mübeyyin işbu raporumuz bi'l-tanzîm Şehremânet-i celîlesine takdîm kılındı.

Fî 28 Temmuz 317 [11 Ağustos 1901 Cumartesi]

Şehremâneti'nde	Bâb-ı Vâlâ-yı Ser ^c askerî	Bâb-ı Vâlâ-yı Ser ^c askerî
müteşekkil Hıfzû's-Sıhha-i	Umûr-ı Sıhhiye-i İnsâniye	Umûr-ı Sıhhiye-i İnsâniye
‘Umûmiye Komisyonu	Teftîş Komisyonu	Teftîş Komisyonu
A ^c zâsından Ka'im-makam	A ^c zâsından Mîrlivâ	A ^c zâsından Mîrlivâ Pavlaki
Zekeriyâ	Aleksander	

Bakteriyolog Ferîd

Bakteriyolog Beach

Şehremâneti'nde
müteşekkil Hıfzû's-Sıhha-i
‘Umûmiye Komisyonu
A^czâsından Ka'im-makam
İstekoli

Ek III: DAB, Y.PRK.ŞH., 11/100-2.

Şehremâneti

Samsun'da vebâ hastalığının zuhûruyla sekiz nüfusun musâb olduğu ve binâ'en-^caleyh Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyece oradan çıkacaklara on gün müddetle karantina vaz^cına karar verilmiş bulunduğu haber alınmış ve hâlbuki müstağni-i îzâh olduğu üzere Samsun kesîrî'l-mevâride bir mevki^c-i bahrî olduğundan tedâbîr-i tahaffuziyenin bir sûret-i kaviyye ve mü'essirede ittihâz ve îfâsı cihetine gidilmez ve hastalığın mahall-i vukû'atta tahdîdiyle imhâsı çâresi bi'l-sür'a istihsâl olunmazsa ma'âzallahu te'âlâ Anadolu vilâyât-ı şâhânesine pek sür'at ve suhûletle sirâyet ettirileceği misillü Dersa'âdet'e dahi sirâyetle bi-lutfü'l-kerîm indifâ^c-ı illet husûsunda ihtiyâr edilen fedâkârî ve mesâ'î hebâ ve memâlik-i şâhânenin bilâhare dûcâr-ı hasâr olmasına sebep olabileceği bedihî bulunmuş olmasına nazaran vaz^c olunacak on günlük karantina müddeti kat'iyen imhâ-yı maraz içün tedâbîr-i kâfi olmadığı ve bununla berâber hastalığın mahallince tahdîd-i dâ'ire-i sirâyet ve intişârı ve zuhûr ettiği mahallerde tohm-ı marazın imhâ-yı vücûd ve âsârı husûsunda te'ennî kavâ'id-i sıhhiye ve tahaffuziye bi'l-vücûh-ı menâfi olunduğu cihetle burada ittihâz ve icrâ olunan tedâbîr-i tahaffuziye ve sıhhiye mücebince musâbının tecrîd ve vukû'ât-ı mahallerinin ve musâbın ile ihtilât edenlerle ikamet-gâhlarının serî'an kordon altına alınarak musâbın vefât veyâ kesb-i âfiyet eylediği târihten i'tibâren on beş veyâhûd ihtiyâten yirmi gün kadar tahdîdiyle bu müddet zarfında diğer vukû'ât olmaz ve kordon altında bulunanların bi'l-mu'âyene ahvâl-i sıhhiyelerinde hâlel ve şübhe görülmezse tathîrât-ı fenniye gâyet dikkatle icrâsıyla kordonun ref'i ve musâbın elbise ve yatak gibi temâs ettiği mülevves ve nâ-kabil-i tathîr eşyânın ihrâkı ve hastalık zuhûru melhûz olan mahallerde tathîrât-ı fenniye icrâsıyla mehâzîr-i sıhhiyenin ıslâh olunacak sûrette icrâsı zımnında Sıhhiye Nezâret-i celîlesinden fa'âl ve mütehasıs bir tabîble birkaç pulverizatör ve bir tebhîr makinasının serî'an mahall-i mezkûra gönderilmesi ve bunların oraya vusûlüne kadar lâzım gelen mahallerde lüzûm-ı fennî râddesinde kükürd ihrâkı sûretiyle icrâ-yı tathîrât olunarak hastalığın tevsî-i dâ'ire-i sirâyet etmesine meydân verilmemesi zımnında icrâ-yı tebligât buyurulması muvâfık-ı maslahat ve hıfzû's-sıhhat olacağı hey'et-i çâkerânemizce münâsib görülmüş ise de icrâ-yı iktizâsı menût-ı emr u fermân-ı âlî bulunmuş olduğunun arzıyla mazbata-i kemterânemizin tanzîm ve takdîmine cür'et kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Cemâdiye'l-ahir 319 ve fî 19 Eylül 317 [3 Ekim 1901 Perşembe]

Şehremîni	ve	A ^c zâdan Mekteb-i	Komisyon	A ^c zâdan
Hıfzû's-Sıhha-i		Tıbbiye-i Şâhâne	Re'is-i Sânisî ve	Mâbeyn-i
Umûmiye Komisyonu		Emrâz-ı Umûmiye	Dâ'ire-i Sıhhiye-i	Hümâyûn-ı
Re'isi Rıdvân İsmâ'il		Mu'allimi Müşîr	Askeriye Re'isi	Mülûkâne ve
		Abdurrahîm Nâfiz bin	Ferîk Es-seyyid	Bahriye
		Hakkı	Sâlih bin Mehmed	Etıbbâsından
				Ferîk Doktor İlyâs
A ^c zâdan Mekteb-i		A ^c zâdan Hıfzû's-	A ^c zâdan ve	A ^c zâdan ve
Tıbbiye-i Şâhâne		Sıhha-i İnsâniye Teftiş	Mekteb-i Tıbbiye-i	Hey'et-i Tıbbiye-i
Emrâz-ı Dâhiliye		Komisyonu	Şâhâne	Şâhâne
Mu'allimi Ferîk		A ^c zâsından Ferîk	Mu'allimlerinden	A ^c zâsından
Feyzullah		Nikola	Mika'il Horasancı	Doktor Zambako
A ^c zâdan		A ^c zâdan ve	A ^c zâdan	A ^c zâdan

Gümüşsuyu   Meclis-i   Sıhhiye   Kosdas   Meclis-i   Sıhhiye
Hastahânesi   Tabîb-i   A'zâsından   Müfettiş   Ormanyan   A'zâsından
Sânîsi   Kaimmakam   Şarl?   İstekoli
Zekeriyâ

İngiltere'den
celb   olunan
Doktor Beach